

LUNDS
UNIVERSITET

Språk- och litteraturcentrum

Översättarutbildningen

EXAMENSARBETE VT 2020
MASTER I ÖVERSÄTTNING
Specialisering i tyska

Down, down to Goblin-town

En kontrastiv studie av översättningen av verser i J.R.R. Tolkiens *The Hobbit*

Författare:

Hannes Jansson-Möller

Handledare:

Lisa Holm

Sammandrag

I den här uppsatsen undersöks översättning av verser från engelska till svenska. Texten som ligger till grund för undersökningen är J.R.R. Tolkiens *The Hobbit*. Uppsatsen inleds med ett bakgrundskapitel som presenterar författaren, översättarna och deras respektive karriärer. Efter en redogörelse för materialet och urvalsprocessen analyseras de tre befintliga svenska översättningarna i en kvantitativ och en kvalitativ analys, med tillhörande teoriavsnitt som grundar sig på ordböcker och böcker om metrik och lyrikanalys. Fokus ligger på versernas strukturella mönster och återgivningen av dem, och syftet är att jämföra översättningarna med källtexten samt att uppdaga strategier och tendenser hos översättarna. Grunden i den kvantitativa analysen utgörs av 12 mekaniskt utvalda strofer från hela boken (var femte strof, från början till slut). Rimstrukturen i dessa strofer presenteras i en tabell för att hitta mönster, likheter och skillnader, vilka sedan framhävs och diskuteras i jämförelse med källtexten. Sedan presenteras och diskuteras alliterationer inom samma material på samma sätt och med samma syfte. Därefter kommer ett sammanvägande avsnitt där resultaten av båda kvantitativa delanalyser diskuteras för att skapa en helhetsbild av översättningarna. Efter denna sammanvägning presenteras den kvalitativa analysen, där två hela versenheter analyseras utefter ett tolkningsunderlag bestående av ett antal frågeställningar. I den kvalitativa analysen ligger fokus mer på det lexikala och tematiska innehållet samt återskapande av atmosfär och stämning. Det mest tydliga resultatet av undersökningen är att avståndet till källtexten har krympt över tid; de senare översättarna är mer källtexttrogna än den första, både i fråga om innehåll och form.

Nyckelord

vers, rim, Tolkien, rimband, rimflätning, översättning, strof, alliteration, assonans

Engelsk titel

Down, down to Goblin-town

A contrastive study of the translation of verse in J.R.R. Tolkien's *The Hobbit*

Innehållsförteckning

Sammandrag.....	2
1. Inledning.....	4
2. Bakgrund.....	5
2.1 J.R.R. Tolkien.....	5
2.2 Om översättarna.....	6
2.2.1 Tore Zetterholm (1915-2001).....	6
2.2.2 Britt G. Hallqvist (1914-1997).....	7
2.2.3 John Swedenmark (1960-).....	7
3. Material & urval.....	7
4. Undersökning.....	10
4.1 Kvantitativ analys.....	10
4.1.1 Rimflätningar – Teori och metod.....	10
4.1.2 Delanalys 1 – Rimflätningar.....	12
4.1.3 Alliterationer – Teori och metod.....	14
4.1.4 Delanalys 2 – Alliterationer.....	16
4.1.5 Sammanvägning av delanalys 1 och 2.....	18
4.2 Kvalitativ analys.....	19
4.2.1 Teori och metod.....	19
4.2.2 Exempel 1 – Versenhet 2.....	21
4.2.3 Exempel 2 – Versenhet 5.....	31
4.2.4 Resultat.....	34
5. Slutord.....	35
6. Litteratur.....	37
7. Bilagor.....	38
7.1 Bilaga 1 – Sammanställning av det utvalda materialet.....	38

1. Inledning

Den engelska författaren och akademikern J.R.R. Tolkien, vars blotta namn väcker bilder av alver, dvärgar, hobbitar, trollkarlar och orcher, skapade med boken *The Hobbit* (1937) en väldig sagovärld som kom att bli älskad av läsare över hela världen. I *The Hobbit* broderade Tolkien ut det klassiska fantasynarrativet – en lång och farofylld resa till ett berg bebott av en illvillig, skattvaktande drake – med egenförfattade sånger och visor, ett av många uttryck för hans livs passion: språket och dess möjligheter. Karaktärerna i *The Hobbit* drar sig inte för att brista ut i sång, och med jämna mellanrum börjar någon eller några av karaktärerna att sjunga eller recitera, som för att ge händelserna någon sorts lyriskt komplement. Det är dessa verser, i synnerhet översättningen av dem, som står i fokus i denna uppsats. Jag kommer här att undersöka de svenska översättningarna av verserna i *The Hobbit* ur ett kontrastivt perspektiv, och jag vill med min undersökning försöka avgöra vilken av de tre svenska översättningarna som, med avseende på verserna, är mest trogen källtexten. Jag vill även gå på djupet i några utvalda fall för att se hur en översättare kan lösa de problem som lyrisk översättning ofta medför (t.ex. bevarande av rim och struktur, semantisk/lexikologisk närhet etc).

För att uppnå detta kommer jag att utföra två analyser – en kvantitativ och en kvalitativ – på ett urval av det lyriska materialet i boken och därigenom få svar på min tvådelade frågeställning:

1. Vilken översättning är mest trogen originalet, om man ser till bevarandet av versernas rimstruktur och alliterationerna i dem?
2. Vad har bevarats, förlorats eller förändrats i översättarnas lösningar lexikalt och semantiskt sett?

Den kvantitativa delen står huvudsakligen för fråga 1, medan den kvalitativa står för fråga 2. Vidare är den första analysen huvudsakligen komparativ, medan den andra är mer deskriptiv och tolkande (även om den innehåller komparativa drag).

Syftet med denna uppsats är att kartlägga och undersöka översättning av verser, vilket är ett förhållandevis fragmentariskt kunskapsområde. Många studier i översättning av lyrik har handlat om specifika käll- och måltexter och hur översättare har tagit sig an specifika verk, och i dessa studier har man oftast inte generaliserat bortom fallet i fråga (Jones i Malmkjær & Windle 2011:182). Även om denna undersökning inte är ett undantag så bidrar den ändå till forskningen.

Först av allt kommer ett bakgrundsavsnitt där jag presenterar författaren och översättarna. Därefter beskriver jag materialet och urvalet, och sedan presenteras undersökningen och dess olika

delar. Relevant terminologi och teoretisk bakgrund samt metod kommer att presenteras i samband med respektive analyser. Efter en diskussion kring resultaten av båda analyser avslutas uppsatsen.

2. Bakgrund

I det här avsnittet finns bakgrundsinformation om Tolkiens verk och de som översatt *The Hobbit*. Tolkiens brev som han skrev till familj, bekanta, vänner och förläggare har samlats i bokform av Humphrey Carpenter (med bistånd av Christopher Tolkien), något som har fått "oerhörd betydelse för studiet av hans verk" (Carpenter & Tolkien 1981:7). I den boken, som har översatts till svenska av Tolkien-kännaren Anders Stenström, finns massor av information om Tolkiens akademiska karriär och författarskap samt många av hans funderingar kring arbetet med den värld som skildras i *The Hobbit*.

2.1 J.R.R. Tolkien

John Ronald Reuel Tolkien (1892-1973) skrev *The Hobbit* åt sina egna barn. Boken, som handlar om hobbiten Bilbo och hans strapatsfyllda resa till Ensamma berget, blev en omedelbar succé när den gavs ut år 1937 och har hyllats som en modern klassiker. Inte minst lade den grunden för Tolkiens magnum opus, *The Lord of the Rings*.

Tolkiens bakgrund som professor i fornengelska vid universitetet i Oxford och hans väldokumenterade kärlek till språk är en sannolik förklaring till hans vana att författa dikter, sånger och ramsor (för att inte tala om att skapa hela språk) i sina verk, något som är synligt i *The Hobbit*. Hans uppbyggda språk utgjorde grunden på vilken han byggde upp sina berättelser – "dessa språk var hela mytologins *raison d'être*" (Carpenter 1977:111) – och berättelserna görs ännu mer levande av poesin som stundvis bryter ut och skänker en lyrisk dimension till de annars prosaiska narrativen i både *The Hobbit* och *The Lord of the Rings*.

Det är möjligt att Tolkiens studium och översättningar av medeltida texter såsom *Beowulf*¹ och *Sir Gawain and the Green Knight* (båda skrivna på allitterativ vers) mer eller mindre påverkade utformningen av hans egna verser². Förutom prosa skrev Tolkien även renodlade diktverk; *The Lay of Aotrou and Itroun* och *The Lay of Beren and Lúthien* (Carpenter 1977:187&228) är två

1 "*Beowulf* hör till mina högst skattade källor; fast den inte var medvetet närvarande för mig under skrivandets gång [...]" (Carpenter & Tolkien 1981:71)

2 "Han [...] siktade lika mycket mot lyrik som mot prosa. Till berättelsen om Túrin valde han en modern motsvarighet till allitteration som han hittat i *Beowulf* [...]" (Carpenter 1977:125)

framstående exempel. Det förstnämnda är tydligt inspirerat av keltiska³ legender om det gamla Britannien och skrevs på allitterativ vers, men det innehåller även rim (ibid.:187). Det sistnämnda utgör en del av *Silmarillion*, hans sagovärlds skapelseberättelse, och skrevs med rimmande verspar (ibid.:125). Hans val av ordet "lay" (kväde) i titlarna är också det en anknytning till medeltida diktning. Tolkien var alltså även lyriker, även om han oftast förknippas med sin skönlitterära prosa.

Det är svårt att veta om Tolkien medvetet hade några speciella, formmässiga avsikter med sina verser i *The Hobbit*, dvs. om han byggde upp dem utifrån specifika historiska och kulturella mallar. Det är dock tänkbart att Tolkien ville skänka sina verser något "autentiskt" genom att använda sig av vissa historiska drag. Lilja säger t.ex. att alliteration och assonans "utgör de folkliga genrernas viktigaste rimform" (2006:93) – båda dessa finns i (vissa av) Tolkiens verser – och att stöpa verserna i historiska mallar gör i sin tur att verserna kan upplevas som äkta även inom den fiktiva världens kontext. Dessa spekulationer bevisar inget om Tolkiens intentioner, men det är en intressant forskningsfråga för en annan undersökning.

2.2 Om översättarna

I detta avsnitt redogörs kort för översättarna, deras karriärer och relation till Tolkien och *The Hobbit*. *The Hobbit* har utkommit i svensk översättning tre gånger – den första gjordes av Tore Zetterholm och kom ut 1947, den andra gjordes av Britt G. Hallqvist och kom ut 1962 och den tredje gjordes av Erik Andersson, med verser tolkade av John Swedenmark, och kom ut 2007.

2.2.1 Tore Zetterholm (1915-2001)

Tore Zetterholm skrev för det mesta skönlitteratur (28 böcker utgivna mellan 1940-1995), men var även verksam som översättare. Bland de författare han har översatt finns G. K. Chesterton och Arthur Koestler (Stenström 2004). Hans översättning av *The Hobbit*, som gavs ut 1947 med titeln *Hompen*, var den första översättningen någonsin av ett av Tolkiens verk (Carpenter & Tolkien 1981:8) – en översättning som väckte avsmak hos författaren själv. I ett brev daterat 3 april 1956 till Allen & Unwin, förlaget som först publicerade *The Hobbit*, grämer Tolkien sig över "obefogade friheter med texten och andra detaljer" som Zetterholm hade tagit sig (ibid.:414)⁴.

³ *aotrou* och *itroun* är de bretonska orden för "lord" resp. "lady".

⁴ Tolkien skulle också sedermera (av liknande orsaker) rikta ett intensivt ogillande mot den första svenska översättningen av *The Lord of the Rings*, som gjordes av Åke Ohlmarks med titeln *Sagan om Ringen* (ibid.:436).

2.2.2 Britt G. Hallqvist (1914-1997)

Britt Gerd Hallqvist var erfaren både som översättare och lyriker när hennes översättning av *The Hobbit*, med titeln *Bilbo – en hobbits äventyr*, kom ut 1962. Hon skulle senare översätta ett annat av Tolkiens verk, *Smith of Wootton Major* från 1967. Denna översättning fick titeln *Sagan om Smeden och stjärnan* och kom ut 1972. Hon hade börjat översätta år 1945, då hon ombads skapa svenska versioner av engelska, tyska och franska barnverser till en antologi. Under 50-talet hade hon översatt bl. a. Kiplings *Djungelboken*, en av böckerna i Narnia-serien av C. S. Lewis och H. C. Andersens sagor. Hon debuterade som författare år 1950 och började skriva vers, prosa och lyrik för såväl barn och ungdomar som vuxna. Hon fortsatte även att översätta inom flera genrer, t.ex. barnlitteratur, dramatik och sakral musik (Svenskt Översättarlexikon).

2.2.3 John Swedenmark (1960-)

John Swedenmark är en översättare med bakgrund som språkforskare och litteraturkritiker, och han räknas som "en av landets främsta översättare från isländska" (Arbetet 2007). Han bistod Erik Andersson i hans översättning av *The Hobbit*, som kom ut 2007 med titeln *Hobbiten*. Andersson översatte prosan, medan Swedenmark översatte verserna. När det gäller lyrik översätter Swedenmark "gärna med rim och versmått kvar" (Översättarcentrum). Jag har försökt kontakta Swedenmark och be honom om några kommentarer till hans arbete med *The Hobbit*, men dessvärre har jag inte fått något svar.

3. Material & urval

Jag har räknat alla relevanta bitar i källtexten, alltså stycken av lyrisk karaktär som är grafiskt markerade med kursiv och avskilda från den övriga texten, och benämnt dessa *versenheter*. I källtexten finns totalt 25 versenheter, med varierande antal strofer och rader. Jag har skapat en tabell för eget bruk så att jag lätt skulle kunna hitta alla versenheter i källtexten och samtidigt se var motsvarande versenhet finns i vardera översättning. Tabellen presenteras och beskrivs i detalj på nästa sida.

Tabell 1 – Fullständig materialöversikt

Versenheter	Tolkien (1937)	Zetterholm (1947)	Hallqvist (1962)	Swedenmark (2007)
1	13 (4)	17 (3)	18 (4)	18 (4)
2	14-16 (10)	20-21 (10)	19-20-22 (10)	20-21 (10)
3	26 (1)	32 (1)	33 (1)	31 (1)
4	46 (4)	54-55 (4)	55 (4)	53-54 (4)
5	58 (3)	66-67 (3)	68 (3)	64 (3)
6	70 (GÅTA)	78 (GÅTA)	80 (GÅTA)	74 (GÅTA)
7	70 (GÅTA)	78 (GÅTA)	81 (GÅTA)	75 (GÅTA)
8	70 (GÅTA)	80 (GÅTA)	81 (GÅTA)	75 (GÅTA)
9	71 (GÅTA)	80 (GÅTA)	82 (GÅTA)	75 (GÅTA)
10	71 (GÅTA)	81 (GÅTA)	82 (GÅTA)	76 (GÅTA)
11	71 (GÅTA)	81 (GÅTA)	82 (GÅTA)	76 (GÅTA)
12	72 (GÅTA)	82 (GÅTA)	83 (GÅTA)	77 (GÅTA)
13	73 (GÅTA)	83 (GÅTA)	84 (GÅTA)	78 (GÅTA)
14	98 (1)	103-104 (1)	113 (1)	103 (1)
15	98-99 (2)	—	114 (2)	103 (2)
16	119 (6)	—	132-133 (6)	121-122 (6)
17	147 (2)	150 (2)	164 (2)	149 (2)
18	148 (2)	—	165 (2)	150 (2)
19	168 (1)	169 (1)	185 (1)	170 (1)
20	169 (1)	—	187 (1)	171-172 (1)
21	182 (4)	180 (4)	199-200 (4)	183-184 (4)
22	239-240 (7)	—	266-267 (7)	240-241 (7)
23	269-270 (3)	—	300-301 (3)	269-270 (3)
24	271 (3)	—	302-303 (3)	271 (3)
25	273 (2)	265 (2)	305 (2)	273 (2)
Totalt	17 versenheter, 56 strofer, 8 gåtor	10 versenheter, 31 strofer, 8 gåtor	17 versenheter, 56 strofer, 8 gåtor	17 versenheter, 56 strofer, 8 gåtor

Den första siffran under vardera namn i tabellen är en sidhänvisning – den första versenheter är på sidan 13 i källtexten (se litteraturlistan för information om upplagor), sidan 17 i Zetterholm osv. På grund av böckernas respektive utformning och sidbrytning kan en versenhet sträcka sig över fler än

en sida, som i fallet med ex. versenheterna 2 och 16. Detta är egentligen inte relevant för analysen; sidhänvisningarna är till för att man snabbt ska kunna hitta avsnitten i själva böckerna, vilket har varit mycket hjälpsamt under organiseringen av material.

Siffran inom parentes är antalet *strofer*, alltså systematiska kombinationer av versrader (Lilja 2006:613). Jag har räknat antalet strofer eftersom jag ser strofen som den minsta användbara och därmed mest lämpliga analysenheten. Antalet strofer har visat sig skilja sig från källtexten i ett fall (se versenhet 1 i tabell 1 – källtextens versenhet har fyra strofer, medan Zetterholms har tre). I källtextens 25 versenheter finns totalt 56 strofer, och samtliga översättare förutom Zetterholm har samma antal versenheter och strofer i sina översättningar. Zetterholms översättning är alltså inte fullständig, en faktor som kort kommer att diskuteras i närmre detalj nedan.

Markeringen "—" betyder att en versenhet inte finns återgiven i översättningen. Detta gäller endast Zetterholm, som av okända anledningar – kanske brist på förmåga, intresse eller tid, tycke och smak, direktiv från förläggare etc – inte har översatt många av verserna i bokens andra hälft, vilket har fått konsekvenser för bedömningen av hur nära källtexten hans översättning är. Denna tidiga observation har skapat utgångspunkten att Zetterholm sannolikt skulle vara den översättare som är minst trogen källtexten inom samtliga parametrar.

De rödmarkerade cellerna i tabellen, versenheterna 6-13, är gåtorna som alla förekommer i vad som kan betraktas som bokens nyckelscen – scenen där Bilbo hittar Härskarringen och försöker komma undan från dess tidigare ägare, den kusliga Gollum. Gåtorna ingår inte i materialurvalet, dels för att de tycks utgöra en separat kategori jämfört med de övriga versenheterna (som alla är sånger eller ramsor av något slag), dels för att inte göra urvalet alldeles för stort. Men det finns ytterligare skäl för att utesluta dem: Förlaget Allen&Unwin skrev till Tolkien och förmodade att "gåtorna hämtats ur allmän folklore och inte uppfunnits av er" (Carpenter & Tolkien 1981:218). De flesta av dessa gåtor hade Tolkien hittat på själv, andra inte⁵, och det är översättningen av Tolkiens text som är i fokus. Man hade kunnat inkludera Tolkiens egna gåtor i materialet, men det har jag avgjort som onödigt komplicerande.

För att få fram ett hanterligt och någorlunda representativt urval har jag valt ut var femte strof, helt mekaniskt. Jag har bedömt denna slumpmetod som den mest rättvisa metoden i och med att den skapar samma förutsättningar för alla översättningar, även om det har gjort att Zetterholm är underrepresenterad. På så sätt har jag samlat in sammanlagt 12 strofer från hela boken. Den

5 "Vad gäller Gåtorna: dem har jag 'gjort alldeles själv' bortsett från "Tretti vita hästar" som är traditionell och 'Benlös'. Resten, fast de till stil och uppläggning är som gåtor i gammal litteratur (men inte 'folk-lore'), har *inga förebilder* såvitt jag vet [...]" (Carpenter & Tolkien 1981:218)

kvantitativa analysen bygger på element från hela detta urval, medan den kvalitativa analysen bygger på ett sekundärt urval: Med utgångspunkt i de 12 utvalda stroforna har jag valt ut två hela versenheter, dvs. versenheter som båda innehåller någon av de 12 stroforna. Det finns inget formellt kriterium för detta urval – jag har valt ut det jag anser mest intressant att belysa – och att behandla hela versenheter snarare än lösryckta strofer ser jag som den mest givande infallsvinkeln för den kvalitativa analysen (inte minst eftersom alla strofer ingår i ett större verssammanhang).

En överskådlig sammanställning av dessa 12 strofer i alla deras former, dvs. hur de ser ut i både källtexten och samtliga översättningar, finns i bilaga 1. Med denna materialsammanställning har jag lätt kunnat observera alla faktorer jag är intresserad av, både strukturella och innehållsmässiga. De fullständiga versenheterna som behandlas i den kvalitativa analysen kommer att presenteras i tabellform direkt i texten.

4. Undersökning

För att få svar på mina frågeställningar har jag utfört två analyser på det utvalda materialet: en kvantitativ och en kvalitativ. Den kvantitativa analysen presenteras först, och den består av två delanalyser. Efter varje delanalys kommer ett stycke där jag tar upp observationer och belyser eventuella tendenser hos översättarna, och sist presenteras en sammanvägning (eller tolkning) där jag resonerar kring resultaten av de två delanalyserna. Syftet med den kvantitativa analysen är att skapa en uppfattning om översättarnas avstånd till källtexten, och detta åstadkommer jag genom att framställa materialet i tabeller och observera strukturella likheter och skillnader. Därefter kommer den kvalitativa analysen, där jag med utgångspunkt i ett par utvalda versenheter diskuterar intressanta förändringar som har skett i överföringen till svenska. Syftet med den kvalitativa analysen är att beskriva och tolka utvalda versenheter från källtexten för att nå en förståelse för översättarnas val och för att upptäcka strategier.

4.1 Kvantitativ analys

4.1.1 Rimflätningar – Teori och metod

Jag har använt mig av Eva Liljas bok *Svensk metrik* (2006) för att beskriva innehållet i den kvantitativa analysen, och med utgångspunkt i tabellen nedan kommer jag att undersöka vilken av översättarna som i störst utsträckning har återgett rimflätningarna i källtextstroforna samt belysa eventuella tendenser hos översättarna.

Det som står i fokus i denna delanalys är *vertikala iterationer* (iteration=ljudupprepning) av *helrim*. Lilja beskriver helrim på följande sätt: "[H]elrim innebär att två ord är likalydande från och med den sista betonade stavelsen", och dessa uppträder "mestadels som regelbundna *slutrim*" (2006:87&88). Det sista ordet i varje rad utgör strofens *rimband*. Rimbandet är alltså den gemensamma eller upprepade rimstavelsen (ibid.:102), och rimbanden har betecknats med bokstäver i tabellen nedan, beroende på hur många olika slutrim och rader som finns i stroferna. Exempel: I källtextens strof 1 finns fyra rader, där det sista ordet i rad 1 rimmar med det sista ordet i rad 3 – dessa två ord blir rimband A – och det sista ordet i rad 2 rimmar med det sista ordet i rad 4, vilket blir rimband B. Rimbanden skapar i sin tur *rimflätningen* (ibid.), alltså sekvensen av rimband, som i strof 1 följdaktligen blir ABAB. Jag använder "rimstruktur" för att tala om rimflätning och rimband tillsammans.

I enstaka delar av materialet förekommer även *horisontella iterationer*, alltså ljudupprepningar inom samma versrad, men dessa redovisas inte i denna analys och har inte markerats i tabellen. Termen *inrim*, som är en samlingsbeteckning för alla helrim som inte är slutrim (ibid.:112), används när dessa diskuteras senare. Strof 5 uppvisar tydliga exempel på inrim, och den saknar dessutom slutrim helt och hållet. Ett rimband måste utgöras av minst två rimmande ord i slutposition, och ett finalt ord som inte rimmar med något annat finalt ord kallas *orim* (ibid.:603). Dessa har markerats i tabellen med "X"; därför är "rimflätningen" i strof 5 XXXX.

Med hjälp av materialsammanställningen (se bilaga 1) har jag identifierat och kartlagt rimbanden och rimflätningen i alla utvalda strofer, både i källtexten och översättningarna. De mönster, likheter och skillnader som uppdagas genom att ställa upp alla rimflätningar i en tabell utgör grunden på vilken analysen utförs.

Jag har valt att likställa helrim med *assonans*, som innebär "partiell ljudlikhet mellan stavelser". Sett utifrån materialet rör det sig om s.k. vokalisk *halvassonans* (ibid.:88) – ex. "vrål-gråt" eller "heath-leaf" (se strof 3 resp. 6 i bilaga 1). Anledningen till att jag likställer rim med assonans är för att analysen inte ska bli alltför djuplodad och detaljerad på det kvantitativa planet, och inte minst för att assonans är en *typ* av rim. Om en översättare har använt sig av assonans istället för helrim räknas det därför, inom ramarna för analysen, ändå som rim. Rader i översättningarna som uppvisar assonans istället för källtextens rim har för fullständighetens och synlighetens skull markerats med parentes; se t.ex. Swedenmarks sista rad i strof 2 i tabellen nedan. I källtexten användes assonans på endast ett ställe (se strof 6 i tabellen), vilket också har markerats med parentes. Markeringen "—" innebär att strofen inte fanns återgiven i översättningen (gäller endast Zetterholm).

En viktig sak att påpeka är att denna analys inte tar hänsyn till huruvida rimmen är *manliga* eller *kvinnliga* – alltså enstaviga (ex. man-kan) eller tvåstaviga (ex. kvinna-finna). Normalt betecknas manligt rim med gemen (a) och kvinnligt rim med versal (A) (ibid.:101), men i tabellen nedan används endast versaler för enkelhetens skull. Det framgår alltså inte av tabellen huruvida slutrimmen är manliga eller kvinnliga, men det är inte heller relevant här eftersom de rimmande ordens status som slutrim/assonanser och de resulterande rimbanden, vilket är det som avgör strofens rimflätning, är det väsentliga i denna delanalys. Engelskan tycks ha långt fler manliga rim än kvinnliga överlag jämfört med svenskan, och denna skillnad mellan språken kan ha gjort det svårt för översättarna att återge manliga och kvinnliga rim helt parallellt med källtexten.

4.1.2 Delanalys 1 – Rimflätningar

Tabell 1 – Rimflätningar i källtexten och i översättningarna

Strof	Tolkien (1937)	Zetterholm (1947)	Hallqvist (1962)	Swedenmark (2007)
1	ABAB	ABAB	ABAB	ABAB
2	AAXA	AABB	AABB	AAX(A)
3	AAXA	AABB	AABB	A(A)XA
4	ABABCC	AAAABBB	AABBBX	AB(A)BC(C)
5	XXXX	XXAA	XXXX	AXX(A)
6	A(A)XA	—	AAXA	AAXA
7	AAXA	—	AAXA	AAX(A)
8	AABB	ABAB	A(A)BB	AABB
9	ABAB	ABAB	ABXB	ABAB
10	AAXA	—	AABB	AAX(A)
11	ABABCDCEEEEX	—	XAXAXBXCCXX	ABABCDCEEEEX
12	ABABCD CD	AABBCCDD	XAXAXBXB	ABA(B)CD(C)D

Ett av de mest uppenbara fynden är att Swedenmark använder sig av assonans istället för källtextens helrim i hela sju av tolv fall (och i strof 6 har han helrim istället för källtextens assonans – dock med ett särskilt knep som beskrivs nedan). Om man ser till de åtta strofer som samtliga översättare har behandlat så uppenbarar sig följande resultat: Zetterholm har bevarat rimflätningarna i 2/8 fall (strof 1 och 9), Hallqvist i 3/8 fall (strof 1, 5 och 8) och Swedenmark i 7/8 fall (strof 1, 2, 3, 4, 8, 9 och 12).

Assonans skänker både diktaren och översättaren långt större frihet jämfört med att bara använda helrim, vilket Swedenmark har utnyttjat. Han är den enda av översättarna, bortsett från Hallqvist i ett enstaka fall (strof 8), som överhuvudtaget har brukat assonans. Det är en klart observerbar tendens, och det är den mest uppenbara förklaringen till att han har lyckats respektera nästan samtliga rimflätningar. I strof 6 har han åstadkommit sitt rimband A (hed – träd – ned) med hjälp av ett så kallat *dialektrim* (ibid.:629), närmare bestämt *stockholmsrimmet*, där /e/ rimmar med /ä/ (ibid.:101). Han har en liknande lösning i strof 12, där han skapar sitt rimband B genom att assonera "moln" med "från" (att uttala "moln" som [mo:ln] istället för [møln], vilket verkar vara avsikten där, tycks även det stockholmsinfluerat).

Zetterholm är den mest avvikande i fråga om rimflätningar, och det finns inga mönster i hans fall såvida man inte betraktar hans strukturella friheter som ett mönster eller en tendens i sig. I strof 4 och 5 har han avvikande rimband; det finns inget rimband C i hans strof 4, och trots avsaknaden av rimband i strof 5 skapar han ett rimband A i de två sista raderna. I strof 12 har han identiska rimband som källtexten, men en annorlunda rimflätning – detta kan betraktas som lite av ett gränsfall, men inom denna analys ser jag det som en avvikelse. I hans strof 9 förekommer det som kallas *ögonrim* eller *skriftrim* – orden "dem – hem" (se bilaga 1) är exempel på ord som rimmar i skrift men inte i tal, vilket betraktas som orent rim (ibid.). Precis som assonans klassas det ändå som rim, och får ses som sådant även i denna analys. Han är den enda av översättarna som har använt sig av detta.

Hallqvist är svårare att karakterisera, men i strof 11 och 12 använder hon sig av *balladrim*, alltså en rimflätning där man alternerar orim med rimmande ord (ibid.:622). Hon är den enda som använder sig av detta, och med denna strategi halverar hon antalet rimband i strof 12. På så sätt får hon färre rimband att handskas med, vilket i sin tur gör att hon kan prioritera det lexikala utan att behöva beakta rimfaktorn i lika stor utsträckning. Vidare följer hon Zetterholms exempel i strof 2 och 3 med samma avvikande rimflätning, och hon är den enda översättaren med en avvikande rimflätning i strof 9, samtidigt som hon är den enda som bevarat källtextens alla orim i strof 5. Hennes rimflätningar är desamma som Tolkiens i endast fyra av tolv fall (strof 1, 5, 7 och 8). Denna delanalys visar att det är Swedenmark, som främst med hjälp av assonans och uttalsvarianter, är den som strukturellt sett är mest trogen källtexten – hans rimflätningar är identiska med källtextens i totalt tio av tolv fall.

4.1.2 Alliterationer – Teori och metod

Enligt Lilja innebär alliteration att "närliggande ord antingen börjar med samma konsonant eller med olika vokaler" och att "[alliteration] betecknar identitet mellan begynnelseljuden i två eller flera ord eller sammansättningsled" (ibid.:88&99). Det främsta kriteriet för att en rad ska uppvisa alliteration är alltså att minst två närliggande ord ska ha samma begynnelseljud, men medan begynnande konsonanter och -kombinationer måste vara identiska ord emellan så allitererar vokaler med alla andra vokaler. Vokalen /a/ kan alltså både alliterera med ett annat /a/ och med t.ex. ett /e/ eller ett /o/ (ibid.:99), förutsatt att dessa ljud står i begynnelseposition. Lilja påpekar att det finns ytterligare konventioner vad gäller bokstaven /s/; "konsonantkombinationerna /st/, /sk/ och /sp/ rimmar inbördes. Med andra ord ansåg man [inom den fornnordiska verstraditionen] att ett ensamt /s/ [inte] kan alliterera" (ibid.:99). Jag har endast tagit (innehålls)ord som kan bära betoning i beaktande; formord och ej betonade ord räknas inte.

Exakt vad som räknas som "närliggande" ord tycks öppet för tolkning, men jag har valt att se det som att tre icke-allitererande ord i följd utgör gränsen. Detta betyder att om två allitererande ord har tre eller fler ord som inte allitererar mellan sig så räknas det inte som en alliteration – en restriktion jag anser rimlig. Dessutom har jag räknat alliterationer rad för rad, dvs. en alliteration kan inte sträcka sig över fler än en rad.

Vidare ser jag inte egennamn såsom "Bilbo Baggins" samt nonsensord och onomatopoetiska (ljudhärmande) ord såsom "ho – ho" och "knick – knack" (Tolkien resp. Zetterholm, strof 5) som alliterationer. Ett exempel på hur alliterationer kan uppträda i källtexten finns i strof 2 (se bilaga 1) i tredje samt sista raden; "deep – dark" resp. "hollow – halls".

Med hjälp av samma materialsammanställning som jag har använt för delanalys 1 (se bilaga 1) har jag identifierat och kartlagt alla alliterationer i materialet, baserat på kriterierna som jag har fastställt ovan, och ställt upp dem i en tabell för att kunna mäta förekomsten av dem i översättningarna jämfört med källtexten. Markeringen "-" betyder att inga alliterationer förekommer i respektive strof, medan markeringen "—" betyder att strofen inte finns återgiven i översättningen överhuvudtaget. Siffran inom parentes betecknar vilken rad i strofen som de allitererande orden står på. Det totala antalet alliterationer i varje text redovisas längst ner i tabellen. Vidare har jag inte försökt para ihop innehållsorden i alliterationerna käll- och måltextstrofer emellan; alliterationerna i översättningarna utgörs i stort sett aldrig av samma innehållsord parallellt med källtexten. Det är också omöjligt att härleda eventuella komensationer; om det finns fler alliterationer i någon av

måltexterna jämfört med källtexten kan man inte veta exakt vad dessa extra alliterationer kompenserar *för* – man kan bara konstatera att det är kompensationer.

Ett problem med denna mätning är att det är omöjligt att veta om en alliteration är ett medvetet stilistiskt val eller inte. Slumpen, lexikala skillnader mellan engelska och svenska samt syntaktiska nödvändigheter kan mycket väl ha gett upphov till oavsiktliga alliterationer.

4.1.3 Delanalys 2 – Alliterationer

Tabell 2 – Alliterationer i källtexten och i översättningarna

Strof	Tolkien (1937)	Zetterholm (1947)	Hallqvist (1962)	Swedenmark (2007)
1	blunt – bend (2) bottles – burn (4)	-	-	-
2	deep – dark (3) hollow – halls (4)	fordom – fjärran (1) smidde – skatten (2)	-	dvärg – dvärg (1) släggor – slog (2) klockors – klang (3)
3	trees – torches (4)	dvärgen – darrar (2)	furan – fjällets (1) facklan – flammande (2)	-
4	-	hästen – hålla (3) mista – makten (4)	-	-
5	pound – pound (3)	-	-	-
6	wind – withered (1)	—	härjad – hed (1) skuggan – skräcken (3)	-
7	leaping – light (4)	—	blossa – brand (4)	-
8	roll – roll – roll – roll (1) roll – roll – rolling (2)	-	rulla – rulla (1) gluggen – går (2)	knuff – kull (2)
9	sorrow – sadness (3)	kung – kommer (4)	konung – kommer (3)	-
10	come – come (3) haste – haste (3)	—	-	bergets – befriad (1)
11	welcome – weary (8)	—	-	-
12	horror – halls (6) look – last (7)	villande – vägar (1) ögon – eld (5)	gå – gå – gå (1) sky – stjärnors (2) ögon – eld (5) skräck – skumma (6)	-
Totalt	16	8	12	5

Om man som i den föregående delanalysen räknar på de åtta strofer som samtliga översättare har behandlat så ser man följande: Zetterholm har alliterationer i sina strofer i 5/8 fall (strof 2, 3, 4, 9 och 12), Hallqvist i 4/8 fall (strof 3, 8, 9 och 12) och Swedenmark i 2/8 fall (strof 2 och 8). Att endast utgå från dessa åtta blir i det här fallet en aning missvisande, eftersom det är Hallqvist som har flest alliterationer totalt. Både Zetterholm och Hallqvist använder sig nämligen av kompensation, vilket förklaras i närmre detalj nedan.

I Tolkiens strof 4 föreligger inga alliterationer, men Zetterholm har två i sin strof ("hästen – hålla" och "mista – makten"). Eftersom det inte finns alliterationer i källtexten i det här fallet fungerar Zetterholms val av alliteration som kompensation. Hallqvist uppvisar detta i större usträckning; i strof 3 och 6 har hon två alliterationer istället för en, och i strof 12 har hon fyra istället för två. Hon har alltså fördubblat antalet alliterationer i 3 av 12 strofer – ett tydligt tecken på kompensation. Swedenmark har minst antal alliterationer totalt, vilket troligtvis beror på att han har prioriterat att behålla rimstrukturen. I två fall, strof 8 och 10, har han färre alliterationer än källtexten, och på endast ett ställe (strof 2) har han fler än i källtexten. Tendensen att kompensera är alltså tydlig hos Hallqvist, något mindre förekommande hos Zetterholm och knappt förekommande alls hos Swedenmark.

Ingen av översättarna har någon alliteration i stroferna 1, 5 och 11, intressant nog. I dessa fall är det lämpligt att ställa sig frågan: Hur viktig är alliterationen för strofen? I strof 1 förmedlas en känsla av anarki och förestående skadegörelse med hjälp av verben "chip", "crack", "blunt", "bend", "smash" och "burn" (se bilaga 1, strof 1). Jag bedömer att det viktiga är att förmedla denna känsla snarare än att orden nödvändigtvis ska alliterera – strofens innehåll är viktigare än dess form. Vad gäller den onomatopoetiskt präglade strof 5 så finns inga alliterationer i någon av översättningarna där heller, men det beror enligt min bedömning dels på mitt val att inte räkna onomatopoetiska ord som allitererande, dels att det utmärkande draget i denna strof är inrimmen, vilket torde ha varit varje översättares prioritet. I strof 11 föreligger endast en alliteration på sammanlagt elva rader, och därmed behöver den inte tillskrivas någon särskild vikt – alliteration är inget utmärkande drag i den strofen.

Hallqvist är ensam om att ha en alliteration i strof 7, och strof 8 liknar strof 5 såtillvida att det finns onomatopoetiska ord i källtexten ("splash", "plump", "bump"). Hallqvist och Swedenmark återger denna karaktär med orden "plask" och "plums" respektive "plask" och "pla-dask", medan Zetterholm har valt "dunk-dunk-dunk". Det enda i källtexten som allitererar enligt reglerna är "roll", vilket Hallqvist har återgivit med "rulla", medan Swedenmark istället allitererar med "knuff-

kull".

Vidare har Hallqvist samma allitteration som Zetterholm i strof 9, dock med en språklig variant (det högtidligt klingande "konung" istället för "kung"). Swedenmark har ingen allitteration här, vilket liknar fallet i strof 3 – Zetterholm och Hallqvist har allitterationen, men inte Swedenmark. Samma mönster upprepas i strof 12. Orden "eyes" och "fire" i strof 12 har Zetterholm och Hallqvist återgett helt analogt med "ögon" och "eld", och Swedenmark har valt "blick" istället för "ögon", vilket väl är en pragmatisk motsvarighet till "ögon" snarare än en lexikal.

Mätningen har visat att Hallqvists strofer har totalt 12 allitterationer, vilket är det antal som ligger närmst Tolkiens 16. I fråga om återgivning av allitterationer är alltså Hallqvists översättning den som är mest trogen källtexten. I min bedömning beror detta resultat på ett samspel mellan följande faktorer: Hallqvists kompensering, Zetterholms ofullständiga översättning samt Swedenmarks prioritering av andra strukturella drag. Samtidigt får man ha i åtanke dels det som jag har sagt tidigare, alltså att slumpen, lexikala skillnader mellan engelska och svenska samt syntaktiska nödvändigheter kan ha resulterat i oavsiktliga allitterationer, dels att de jämförelsevis stränga kriterierna för vad som klassas som allitterationer har haft sin inverkan på mängden användbart material inom denna analys.

4.1.3 Sammanvägning av delanalys 1 och 2

En rimlig slutsats som kan dras vid detta skede är att Swedenmark är den som strukturellt sett är den översättare som har varit mest trogen källtexten – hans rimflätningar avviker från källtextens i endast 2 av 12 fall, men han är samtidigt den översättare som hade återgett allitterationer i minst utsträckning. Inom i alla fall den första delanalysen är resultaten otvetydiga, även om man kan betrakta hans bruk av assonans som ett sätt att kringgå helrimmen. Hallqvist har skapat långt fler allitterationer än de andra två, främst genom compensation – hon har med andra ord en tendens att skapa fler allitterationer i sina strofer än vad som finns i källtexten – men hennes rimflätningar avviker från källtexten i 8 av 12 fall. Swedenmarks strofer har sammanlagt det minsta antalet strukturella avvikelser, medan Zetterholm har flest, och Hallqvist befinner sig däremellan.

Avståndet till källtexten verkar ha krympt över tid; Zetterholm avviker mest, inte minst på grund av sitt ofullständiga översättande, och efter att Hallqvist har översatt samtliga versenheter (dock med flera strukturella avvikelser) så tar sedan Swedenmark arbetet ett steg längre och ser till att rimbanden och rimflätningarna bevaras – än en gång, oftast med assonans istället för helrim och

sannolikt på bekostnad av alliterationer. Swedenmarks bruk av assonans gör att han kan välja ett mycket större antal (semantiskt lämpliga) ord för att återskapa källtextens rimband.

Trots sin översättnings ofullständighet har Zetterholm intressant nog fler alliterationer än Swedenmark, som har översatt samtliga versenheter i källtexten. Jag bedömer att detta beror på att Zetterholm i enstaka fall har skapat fler alliterationer än vad som finns i källtexten och att Swedenmark tycks ha prioriterat att bevara rimstrukturen framför att återge alliterationer. Det faktum att Zetterholm inte har översatt alla versenheter i källtexten har förutsägbart nog fått konsekvenser för båda delanalyser; att inte översätta vissa delar, och därmed skapa en ofullständig version av källtexten, får i sig ses som ett uttryck av avlägsenhet från källtexten.

Om man däremot har i åtanke att Zetterholms översättning av *The Hobbit* inte bara är den första svenska översättningen, utan den första Tolkien-översättningen överhuvudtaget (Carpenter & Tolkien:8), så inser man att han, till skillnad från Hallqvist och Swedenmark, inte har haft någon översättning att gå till och inspireras av. Jag ser det inte som omöjligt att de två senare översättarna kan ha konsulterat den tidigare verk – om man t.ex. tittar på stroferna 2, 3 och 4 i urvalet så ser man att Hallqvists rimflätningar liknar Zetterholms mer än Tolkiens, och Swedenmarks är de bäst bevarade och mest fullständiga överlag.

4.2 Kvalitativ analys

I denna delanalys kommer jag att presentera två versenheter som i överföringsprocessen till svenska har genomgått intressanta förändringar. Inledningsvis kommer jag att bedöma vad som är de viktigaste formella och innehållsliga dragen i versenheten med hjälp av ett tolkningsunderlag. Detta ger en tydligare förståelse för vad den vill förmedla, vilket man kan anta påverkar översättarens avväganden vad gäller ordval, ljudbild och syntax. Fokus ligger här på semantik, lexikologi och det språkliga innehållet snarare än formell likhet (även om det också tas i beaktande), och syftet med analysen är att se hur översättarna har skapat sina lösningar och diskutera de vinster, förluster och nyanser dessa lösningar har medfört.

4.2.1 Teori och metod

För att göra en tolkning av en versenhet innan jag behandlar respektive översättning av den använder jag riktlinjer för lyriktolkning från boken *Lyrikanalys – En introduktion* (1999) av Lars Elleström. Mina tolkningar är personliga, och som Elleström säger vore det fruktlöst att "försöka sig

på att göra någon sorts 'modelltolkning' eftersom både dikter och läsare skiljer sig åt alldeles för mycket för att kunna passas in i ett enda mönster" (1999:136). Med hjälp av en bas av grundfrågeställningar kommer jag att få fram en uppsättning egenskaper hos varje versenhet som jag sedan diskuterar översättningarna utifrån. Dessa frågeställningar är:

1. Vilket sammanhang förekommer versenheten i, dvs. vad har den för plats i texten?
2. Vad är det för sorts situation, tema eller stämning som versenheten beskriver eller frammanar, och hur återspeglas detta i ordvalen?
3. Vilken betydelse har versenhetens formella egenskaper?

Den första frågeställningen besvarar jag genom att beskriva det narrativa sammanhang i vilket versenheten förekommer i boken – vilka karaktärer som är inblandade, var de befinner sig och vad versenheten kan sägas ha för funktion i detta sammanhang. För att besvara den andra frågeställningen fokuserar jag på betydelsebärande ord för att avgöra vilken stämning och vilka intryck eller teman enheten vill förmedla. Jag kommer även att observera verbens tempus och modus för att skapa en uppfattning om versenhetens karaktär, dvs. huruvida den är berättande, reflekterande, uppmanande etc. För att besvara den tredje frågeställningen observerar jag versenhetens formmässiga egenskaper – alltså stilmedel, grammatik och rimflätningar – och undersöker vilka implikationer dessa har för översättningen.

Vidare gör jag en distinktion mellan *formell* struktur och *innehållslig* struktur. Det förstnämnda syftar på versenhetens form (än en gång, stilmedel, grammatik och rimflätningar), medan det sistnämnda syftar på strofer som behållare för innehåll, dvs. mallar där ett visst lexikalt och semantiskt innehåll har placerats. Denna distinktion är nödvändig eftersom översättaren måste ta hänsyn till och försöka tillgodose båda delar för att skapa en estetiskt och semantiskt likvärdig motsvarighet på målspråket.

Analysföremålen utgörs av versenhet 2, som består av tio strofer, och versenhet 5, som består av tre strofer. Dessa versenheter presenteras i sin helhet, både i käll- och måltextformer. Som jag har nämnt i kapitel 3 har jag valt dessa versenheter för att de förefaller vara de mest intressanta: Den långa versenhet 2 ställer jämförelsevis höga lexikala och semantiska krav på översättaren samtidigt som det finns vissa viktiga formella drag, medan den korta versenhet 5 utmanar översättaren med en tydlig ljudbild och en markerad struktur.

Jag behandlar varje översättare kronologiskt i tur och ordning. Versenheten i fråga presenteras

med motsvarande översatta versenhet i en tabell. Efter att ha sammanfattat källtexten utifrån frågeställningarna ovan beskriver jag sedan översättningen inom samma ramar för att upptäcka olikheter i översättarnas lösningar och vad dessa har gjort för helheten. Numreringen av versenheterna utgår från den fullständiga materialöversikten (se tabell 1, kap. 3, s. 8).

4.2.2 Exempel 1 – Versenhet 2

Analysen inleds med versenhet 2 och Zetterholms översättning av den. Det är en 10 strofer lång sång – den längsta versenheten i boken – som dyker upp mycket tidigt. Hela versen, som presenteras på nästa sida, lyder i källtexten (Tolkien 1937:14-16) och i Zetterholm (1947:20-21):

Tabell 3 – Versenhet 2 i Tolkien resp. Zetterholm

Strof	Tolkien (1937)	Zetterholm (1947)
1	Far over the misty mountains cold To dungeons deep and caverns old We must away ere break of day To seek the pale enchanted gold.	Långt bortom bergens köld och dimma i mörka hålor syns guldets glimma. Bryt upp, bryt upp innan dagen gryr! I fjärran väntar vårt äventyr.
2	The dwarves of yore made mighty spells While hammers fell like ringing bells In places deep, where dark things sleep, In hollow halls beneath the fells.	Dvärgar från fordom i fjärran länder smidde skatten med kunniga händer. Dvärgar från fordom med trolldomsord dolde skatten djupt under jord.
3	For ancient king and elvish lord There many a gleaming golden hoard They shaped and wrought, and light they caught To hide in gems on hilt of sword.	Till älvornas kung vid världens ände gyllene skatter dvärgarna sände. Svärd som brann av solens glöd, vällade fienders bråda död.
4	On silver necklaces they strung The flowering stars, on crowns they hung The dragon-fire, in twisted wire They meshed the light of moon and sun.	Silverkrona av stjärneglitter på älvadrottningens hjässa sitter. Halsband virat av drakeldsglans, och månens skimmer i pärlan fanns.
5	Far over the misty mountains cold To dungeons deep and caverns old We must away, ere break of day, To claim our long-forgotten gold.	Långt bortom bergens köld och dimma i mörka hålor syns guldets glimma. Bryt upp, bryt upp innan dagen gryr! I fjärran väntar vårt äventyr.
6	Goblets they carved there for themselves And harps of gold; where no man delves There lay they long, and many a song Was sung unheard by men or elves.	Pokaler sirade de åt sig själva till månskensfester för dvärg och älva. På harpor av guld de gjorde musik, som ingen, ingen annan var lik.
7	The pines were roaring on the height, The winds were moaning in the night. The fire was red, it flaming spread; The trees like torches blazed with light.	Men varför klagar vinden i natten? Och dvärgen darrar, som vaktar skatten. Nycklarna klirrar i uppskrämd hand och skogen står som en fackla i brand.
8	The bells were ringing in the dale And men looked up with faces pale; The dragon's ire more fierce than fire Laid low their towers and houses frail.	I dalen klockorna häftigt ringer. Bleka dvärgar på torgen springer. Förfärlig var draken, vild och vred. Vad hjälpte det dvärgarna att de stred.
9	The mountain smoked beneath the moon; The dwarves, they heard the tramp of doom. They fled their hall to dying fall Beneath his feet, beneath the moon.	Berget brann under nattens skyar, i spillror och grus låg dvärgarnas byar. Av städerna fanns inte sten på sten. Dvärgarna dog i månens sken.
10	Far over the misty mountains grim To dungeons deep and caverns dim We must away, ere break of day, To win our harps and gold from him!	Långt bortom bergens köld och dimma i mörka hålor syns guldets glimma. Bryt upp, bryt upp innan dagen gryr! I fjärran väntar vårt äventyr.

Sammanhanget här är att en grupp dvärgar har anlänt hos Bilbo (huvudkaraktären i *The Hobbit*), och de berättar om sitt uppdrag med denna sång som de sjunger gemensamt⁶. Sången handlar om deras hemvist, som i boken helt enkelt kallas "the Mountain", och vad som skedde där före bokens handling tar vid. Med tanke på hur tidigt versenheten är placerad är det rimligt att den fungerar som exposition – den förser handlingen med en bakgrund. Den första strofen skapar ramen för versenheten och sammanfattar karaktärernas uppdrag, vart de måste färdas och vad de måste ta tillbaka. Strof 2, 3, 4 och 6 ger en bild av hur dvärgar smidde sagolika skatter i mörka salar under jorden – i strof 2 gör Tolkien en liknelse mellan ljudet av hammarslag och klockors klämtande; "hammers fell like ringing bells" – och strof 7, 8 och 9 berättar om hur en drake ödelade deras hem. Det är händelserna som skildras i de tre sistnämnda stroforna som fungerar som katalysator för dvärgarnas åtagande – efter att ha drivits från sitt hem vill de nu återvända och återta det – och därför kommer en rekapitulation (upprepning) i strof 10. Raden "we must away ere break of day" förekommer tre gånger (i strof 1, 5 och 10) och skapar med orden "ere break of day" och "must" en känsla av brådska och nöd. Dessa tre strofer har dessutom små inbördes variationer; strof 5 är identisk med strof 1 förutom den sista raden, där "To seek the pale enchanted gold" har ändrats till "To claim our long-forgotten gold", och i strof 10 bildas rimband A med andra ord än i strof 1 och 5 ("grim – dim – him" istället för "cold – old – gold").

Vidare står nästan alla verb i preteritum, vilket gör att versenheten huvudsakligen är berättande, och det som skildras placeras därmed i en (i relation till det övriga narrativet) odefinierad tidsperiod. Ord som "ere" ('före') och "yore" (ung. "för länge sedan") (Cambridge Dictionary) i strof 1 resp. 2 skänker versenheten en något ålderdomlig klang, vilket ligger i linje med framställningen av en forntida fantasyvärld⁷. Rimflätningen är genomgående AAXA, och alla slutrim är helrim (förutom i strof 4, där "sun" assonerar). Vidare innehåller den tredje raden i varje strof ett inrim, vilket också utmärker versenheten. Detta är versenhetens formella struktur.

Denna versenhet är alltså en lidelsefull miniatyrberättelse som skildrar dvärgsläktets hantverk, hur deras hemvist förstördes av en fruktansvärd drake och en önskan om att återvända och återta sitt hem. Vidare står inrimmen ut som ett strukturellt drag. En sammanfattning kan se ut så här – strof 1, 5 och 10 fungerar som inledning resp. rekapitulation, strof 2, 3, 4 och 6 handlar om dvärgarnas

6 "[T]he music began all at once, so sudden and sweet that Bilbo forgot everything else, and was swept away into dark lands under strange moons [...] And suddenly first one [dwarf] and then another began to sing as they played, deep-throated singing of the dwarves in the deep places of their ancient homes [...]" (1937:14)

7 "This is a story of long ago. At that time the languages and letters were quite different from ours of today." (ibid.:1). Tolkiens konstnärliga infallsvinkel var att hans berättelser utspelade sig i ett avlägset förflutet; hans Midgård är en representation av en bortglömd tid i vår egen historia.

smide och strof 7-9 handlar om drakens anfall och den resulterande fasan och förödelsen. Detta är versenhetens innehållsliga struktur, vilket kan vägleda översättaren i fråga om ordval och formuleringar.

Zetterholms versenhet ser relativt annorlunda ut; han har bytt ut källtextens genomgående AAXA-rimflätning till AABB, och han har förlorat samtliga inrim – men att han skapar ett rimband B kan man tolka som en kompensation för inrimmen. Han har inte heller bevarat variationerna i de upprepande strof 5 och 10 – hans lösningar på stroforna 1, 5 och 10 ser likadana ut allihop – men däremot fångar han brådskan och nöden i dessa strofer med sin formulering "Bryt upp, bryt upp, innan dagen gryr!", främst genom imperativen och utropstecknen. Liknelsen mellan hammare och klockor i strof 2 återfinns inte, men han bevarar innehållet i ordet "yore" med frasen "från fordom".

Zetterholm har även blandat preteritum och presens på fler ställen än i källtexten; i strof 7 har han helt skiftat till presens, och i strof 8 är två av raderna i presens. Ytterligare ett exempel finns i andra raden i strof 4. Tempusskiftet i strof 7 och 8 förändrar den berättande karaktären – genom att sätta strofen i presens blir versenheten genast mer dynamisk, händelserna upplevs som mer närvarande och "i ögonblicket", vilket i sin tur markerar en tidsmässig avgränsning mellan händelserna som skildras i de tidigare stroforna och bokens "nutid". Fraserna "dwarves of yore" och "for ancient king" i strof 2 resp. 3 i källtexten placerar versenhetens innehåll långt bort i tiden, och i och med att tempus är genomgående preteritum ändras denna tidsförankring inte – allt som skildras blir isolerat tidsmässigt. Att skifta till presens upprättar en tidslinje som sträcker sig "från fordom" (strof 2) till nutiden, och denna förändring skapar en explicitering i fråga om tidsförankring – från och med strof 7 talas det inte längre om dvärgarnas glansdagar i en svunnen tid, utan om en hemsk händelse som ännu är i mannaminne. Poängen är att tidsförankringen i källtexten är genomgående vag, medan Zetterholms plötsliga skifte till presens tydliggör att startskottet för dvärgarnas uppdrag, alltså drakens ankomst, skedde i "modern tid" inom berättelsens kontext⁸. Denna förändring är inte helt omotiverad, även om den bryter tempusmönstret.

Zetterholm tar sig många lexikala friheter, och flera av hans ordval ter sig något omotiverade. Minst en lexikal avvikelse förekommer i varje strof, och oftast han har använt ord som saknar motsvarighet i källtexten. Exempel på detta inkluderar fraserna "i fjärran" i strof 1, 5 och 10, "i fjärran länder" i strof 2, "vid världens ände" i strof 3 och "nycklarna [...] i uppskrämd hand" i strof 7

⁸ Det är oklart exakt hur lång tid som har gått mellan det att dvärgarna drevs från sin hemvist och den tid då Bilbos äventyr börjar, och om man bara utgår från versenheten i källtexten kan allt som skildras i den ha hänt otaliga år tidigare. Thorin, ledaren för gruppen som besöker Bilbo, säger "I remember the Mountain well enough [...]" (ibid.:20), vilket tyder på att berget angreps under just dessa dvärgars livstid.

och orden "älvadrottning" i strof 4 och "månskensfester" i strof 6. I strof 4 har han även bytt plats på innehållet i två fraser; "on silver necklaces" har blivit "silverkrona" medan "crowns" har blivit "halsband". Just detta är en relativt obetydlig förvanskning av innehållet eftersom han återger hela innehållet – bara på olika ställen – och det är ytterligare ett exempel på hans fria inställning till källtexten. Överlag verkar han ha prioriterat versenhetens innehållsliga struktur framför dess formella struktur.

Härnäst analyseras Hallqvists lösning (1962:19-20&22), som lyder:

Tabell 4 – Versenhet 2 i Tolkien resp. Hallqvist

Strof	Tolkien (1937)	Hallqvist (1962)
1	Far over the misty mountains cold To dungeons deep and caverns old We must away ere break of day To seek the pale enchanted gold.	Långt bortom berg och dimhöljt stup till gamla grottors mörka djup där blekt förtrollat guld är lagt, förrn dagen gryr vi gå på jakt.
2	The dwarves of yore made mighty spells While hammers fell like ringing bells In places deep, where dark things sleep, In hollow halls beneath the fells.	Sin trolldom varje dvärg bedrev vid hammarklang i bergets klev, där mörka ting ha gått till ro att djupt i fjällets hjärta bo.
3	For ancient king and elvish lord There many a gleaming golden hoard They shaped and wrought, and light they caught To hide in gems on hilt of sword.	Forntida furste, alvers kung, har format glimmande och tung sin skatt och tvingat dagens sken att bo i svärdets ädelsten.
4	On silver necklaces they strung The flowering stars, on crowns they hung The dragon-fire, in twisted wire They meshed the light of moon and sun.	I silverkedjor stjärnors brand, i kronor drakens eld han band och smidde in i tråd och länk allt solens glitter, månens blänk.
5	Far over the misty mountains cold To dungeons deep and caverns old We must away, ere break of day, To claim our long-forgotten gold.	Långt bortom berg och dimhöljt stup till gamla grottors mörka djup förrn dagen gryr vi måste dra. Vår glömda skatt vi vilja ha!
6	Goblets they carved there for themselves And harps of gold; where no man delves There lay they long, and many a song Was sung unheard by men or elves.	Pokal och harpa utav gull har smitts och lagts i orörd mull för långlig tid, och ohörd sång har klingat djupt i bergets fång.
7	The pines were roaring on the height, The winds were moaning in the night. The fire was red, it flaming spread; The trees like torches blazed with light.	Från furan högt på fjällets krön i stormig natt det ljöd ett stön. Röd brann en eld, och trädet stod likt facklan, flammande i blod.
8	The bells were ringing in the dale And men looked up with faces pale; The dragon's ire more fierce than fire Laid low their towers and houses frail.	I dalen genljöd klockors klang, och blek var man från bänken sprang. Som eld var drakens raseri, ej bräckligt hus, ej borg stod bi.
9	The mountain smoked beneath the moon; The dwarves, they heard the tramp of doom. They fled their hall to dying fall Beneath his feet, beneath the moon.	Och berget rök i månglans då, och dvärgen hörde domen gå. Sin sal han flydde, föll och dog för drakens fot i mänklar skog.
10	Far over the misty mountains grim To dungeons deep and caverns dim We must away, ere break of day, To win our harps and gold from him!	Till djupa valv vi bryta opp långt bortom stup och dimhöljd topp förrn dagen gryr, att återfå vår skatt som draken ruvar på.

De mest uppenbara förändringarna i Hallqvists versenhet är att hon i likhet med Zetterholm har bytt ut AAXA-rimflätningen till AABB samt förlorat inrimmen. Däremot har hon återskapat variationerna i strof 5 och 10; rimband B i hennes strof 5 består av "dra – ha" istället för den första strofens "lagt – jakt", och rimband A i strof 10 består av "opp – topp". Rimflätningen är genomgående olik källtexten, men hon har återskapat ett av de utmärkande formella dragen i strof 10: Tolkien förändrar här sitt rimband A och rimmar på "-im" istället för "-old", och på samma sätt ändrar Hallqvist sitt rimband A i strof 10 till "-opp" istället för "-up" i strof 1 och 5. Den brådsnkande karaktären i dessa strofer återger hon endast i strof 5, då med verbet "måste" och utropstecken på sista raden. Hallqvist har i övrigt helt satt versenheten i preteritum bortsett från något enstaka presens i strof 1, 5 och 10, helt i linje med källtexten. På två ställen (i strof 3 och 6) har hon brukat perfektum, sannolikt av rytmiska skäl.

Hallqvist har relativt få lexikala avvikelser, och de enda orden utan motsvarighet i källtexten som hon använder är "bänk" och "skog" i strof 8 resp. 9. Dessa enstaka ord förvanskar inte andemeningen i respektive strof. Hon har gjort en intressant tolkning i strof 3; i källtexten står det att "**For** ancient king and elvish lord/ There many a gleaming golden hoard/ **They** shaped and wrought [...]" (egen fetstilmarkering, för tydlighetens skull), där pronomenet "they" med all sannolikhet syftar på dvärgarna (särskilt eftersom den direkt föregående strofen inleds med "the dwarves of yore", och det finns inga andra som detta "they" kan syfta på). Det inledande "for" pekar på att det var någon "ancient king" och "elvish lord" som mottog skatterna. Hallqvists lösning lyder "Forntida furste, alvers kung/ har format glimmande och tung/ sin skatt [...]", och här sker ett par förändringar. Dels har hon bytt plats på substantiven – i källtexten är det "forntida kung" och "alvers furste" snarare än "forntida furste" och "alvers kung" – dels verkar det som att det är denna kung/furste (beroende på om Hallqvists har sett "furste" och "kung" som koreferenta, vilket är öppet för tolkning) som har "format sin skatt" och inte dvärgarna. Här syns samma strategi som Zetterholm har använt: Hallqvist byter plats på vissa substantiv inom strofen – jämför Zetterholms omkastande av "silver necklace" och "crown" ovan – och får därmed större frihet när det gäller att placera ut innehållet i strofen.

Vidare bidrar orden "furste" i strof 3 och "gull" i strof 6 till att återge den ålderdomliga⁹ stämningen. Liknelsen mellan hammare och klockor i strof 2 har Hallqvist återgett med ordet "hammarklang", där "-klang" i betydelsen "harmonisk blandning av samtidigt ljudande toner"

⁹ "furste" fungerar "numera bl. starkt arkaiserande" (SAOB, tryckår 1926: Svenska.se). "Gull" är "<åld. utom i vissa fraser och sammansättn.>" (SO, tryckår 2009: ibid.).

(ibid.) skapar samma association till klockors klämtande.

Hallqvists översättning ligger nära källtexten överlag, och även hon tycks ha prioriterat den innehållsliga strukturen, men inte helt på bekostnad av den formella. Hon har gjort mycket få lexikala utsvävningar och har beaktat versenhetens formella struktur på nästan alla punkter – hon saknar endast inrimmen och källtextens rimflätning.

Sist analyseras Swedenmarks översättning, som lyder (Andersson 2007:20-21):

Tabell 5 – Versenhet 2 i Tolkien resp. Andersson

Strof	Tolkien (1937)	Swedenmark (2007)
1	Far over the misty mountains cold To dungeons deep and caverns old We must away ere break of day To seek the pale enchanted gold.	Bak bergen dimmiga och grå, till grottorna vi måste nå; iväg vi styr förn dagen gryr: guldet från fordom är vårt mål.
2	The dwarves of yore made mighty spells While hammers fell like ringing bells In places deep, where dark things sleep, In hollow halls beneath the fells.	I mörkrets hägn stod dvärg vid dvärg, när släggor slog djupt under berg, och städen rang, likt klockors klang: ett hemligt, sant förtrollat värv!
3	For ancient king and elvish lord There many a gleaming golden hoard They shaped and wrought, and light they caught To hide in gems on hilt of sword.	Åt kung och drott som så befallt av guld de skapat mången skatt, och ädelsten med evigt sken fick stråla skönt runt svärdets hjalt.
4	On silver necklaces they strung The flowering stars, on crowns they hung The dragon-fire, in twisted wire They meshed the light of moon and sun.	De trädde upp på silvhalsband stjärnhimmelen, gav kronors kant av drakeldsbård, i tvinnad tråd jämsides sol och måne brann.
5	Far over the misty mountains cold To dungeons deep and caverns old We must away, ere break of day, To claim our long-forgotten gold.	Bak bergen dimmiga och grå, till grottorna vi måste nå; iväg vi styr förn dagen gryr: att hämta guldet som är vårt.
6	Goblets they carved there for themselves And harps of gold; where no man delves There lay they long, and many a song Was sung unheard by men or elves.	Bägare högg de sig av sten och byggde gyllne strängaspel; av mången lång och dunkel sång fick aldrig alv och man ta del.
7	The pines were roaring on the height, The winds were moaning in the night. The fire was red, it flaming spread; The trees like torches blazed with light.	På åsens kam furornas vrål förenades med vindens gråt, när elden röd for kring med död och skogen blev ett väldigt bål.
8	The bells were ringing in the dale And men looked up with faces pale; The dragon's ire more fierce than fire Laid low their towers and houses frail.	I dalen gav klockorna larm, människorna för livet sprang; av torn och hus blev bara grus, där drakens vrede dragit fram.
9	The mountain smoked beneath the moon; The dwarves, they heard the tramp of doom. They fled their hall to dying fall Beneath his feet, beneath the moon.	Och Berget stod där, svart av sot, i månens ljus, och dvärgar fort flydde sin sal i tusental, men krossades under hans fot.
10	Far over the misty mountains grim To dungeons deep and caverns dim We must away, ere break of day, To win our harps and gold from him!	Bak bergen dimmiga vi drar, till det förflutnas djupa sal; iväg vi styr förn dagen gryr, att återfå det som han stal!

Swedenmark är den enda av översättarna som har återskapat källtextens AAXA-rimflätning, och han har även återskapat samtliga inrim. Hans bruk av assonans, vilket ger honom stor frihet i fråga om ordval samtidigt som det låter honom tillgodose strofernas formella egenskaper, är mycket tydligt. Swedenmark använder tempus i linje med källtexten, dvs. hans versenhet står huvudsakligen i preteritum, och han återger den ålderdomliga känslan med orden "drott"¹⁰ och särskilt "hjalt"¹¹ (strof 3). Känslan av brådska och nöd i strof 1, 5 och 10 har han inte återskapat helt; endast ordet "måste" i strof 1 och 5 bidrar till detta.

En annan strategi som Swedenmark använder är att han i vissa strofer har flyttat på raderna för att respektera inrimmets position. Det första exemplet på detta kan man se i strof 2; innehållet i den andra raden i källtexten, "While hammers fell like ringing bells", placerar Swedenmark i den tredje raden istället. Med sin lösning "och städen rang, likt klockors klang" återger han hela innehållet (dock med "städ" istället för "hammare", men han har "släggor" i föregående rad, så detta ord går inte helt förlorat) samtidigt som inrimmet hamnar på samma position som i källtexten. Dessutom återskapar han liknelsen mellan hammare och klockor. Innehållet hamnar alltså på en annan rad än i källtexten, men inrimmet behålls och den formella strukturen blir bevarad. Samma strategi går att se i strof 8, där källtextens tredje rad lyder "The dragon's ire more fierce than fire", medan Swedenmarks rad på motsvarande ställe lyder "av torn och hus blev bara grus". Detta är snarare en återgivning av innehållet i källtextens fjärde rad, "Laid low their towers and houses frail", men Swedenmark byter plats på raderna för att respektera inrimmets position i strofen. I strof 4 står den tredje radens innehåll och inrim däremot på samma ställe i både käll- och måltextern, "The dragon-fire, in twisted wire" resp. "av drakeldsbård, i tvinnad tråd". Bruket av ordet "-bård" i denna strof samt "tusental" i strof 9 är två av de få ord Swedenmark använder som saknar motsvarigheter i källtexten, men med tanke på att han har varit källtexten mycket trogen formellt sett är det oundvikligt att visst lexikalt innehåll har modifierats eller fallit bort. Han har sannolikt använt sin egen sammansättning "silvhalsband" (istället för "silverhalsband") i strof 4 av rytmiska skäl.

Att Swedenmark använder assonans samt flyttar på rader för att återskapa och respektera inrim tyder på att han försöker bevara den formella strukturen på minimal bekostnad av den innehållsliga. Med assonans utökar han antalet användbara ord att skapa semantiskt lämpliga rimband och inrim med, och det större antalet ord gör i sin tur att versenhetens formella egenskaper, t. ex. inrimmen, blir lättare att beakta.

10 Fornnordisk storman (SAOL – svenska.se)

11 Gammalt ord för 'svärdsfäste' (ibid.)

4.2.3 Exempel 2 – Versenhet 5

Versenhet 5 är en tre strofer lång sång som dyker upp ungefär en fjärdedel in i boken. Denna versenhet lyder i källtexten (1937:58) och i Zetterholm (1947:66-67):

Tabell 6 – Versenhet 5 i Tolkien resp. Zetterholm

Strof	Tolkien (1937)	Zetterholm (1947)
1	Clap! Snap! the black crack! Grip, grab! Pinch, nab! And down down to Goblin-town You go, my lad!	Krick, krack! Berget sprack! Sparka och nyp, små dvärgakryp! Nu ska ni ner till svartalfsstaden Hela raden.
2	Clash, crash! Crush, smash! Hammer and tongs! Knocker and gongs! Pound, pound, far underground! Ho, ho, my lad!	Knick, knack! Snabb attack! Hackor och spett i näven sätt! Nu ska ni jobba i svartalfsstaden Hela raden.
3	Swish, smack! Whip crack! Batter and beat! Yammer and bleat! Work, work! Nor dare to shirk, While Goblins quaff, and Goblins laugh, Round and round far underground Below, my lad!	Klipp, klapp! Piskans rapp svider i skinnet, stannar i minnet! Inga fester för dvärgagäster! Jobba och slit! Försök inte och smit! Nu är ni fångar i svartalfsstaden Hela raden.

Efter att ha slagit läger i en grotta blir Bilbo och dvärgarna överrumplade och tillfångatagna av en skock elaka vättar, och medan vättarna för bort dem ner i sina mörka hålor under jorden börjar de sjunga (eller snarare kväka fram¹²) denna otäcka sång. De hårda, onomatopoetiska orden, som är versenhetens mest iögonfallande drag, har sannolikt använts för ljudbildens skull, samtidigt som de skapar rytm. De fungerar som uttryck för vättarnas osofistikerade livsföring, och tillsammans med fraser som "hammer and tongs", "knocker and gongs", "pound, pound" och "batter and beat" frammanas en atmosfär av fara, våld och kakofoni. Att de flesta verb står i imperativ bidrar till detsamma. Det finns även inrim i samtliga strofer, vilket utgör en formell utmaning, och eftersom det inte finns några slutrim är inrimmen särskilt viktiga i detta sammanhang. Ett annat iögonfallande drag är att den första strofen har finala assonanser i rad 1, 2 och 4 ("crack – nab – lad"), men eftersom det sker i endast en av stroferna bedömer jag det inte som viktigt för helheten. Sammantaget förmedlar versenheten hur vättarna sysslar med otyg långt nere i underjorden och hur Bilbo och dvärgarna har hamnat i knipa. Versenhetens funktion är att karakterisera vättarna som råa

¹² "The goblins were very rough [...] and chuckled and laughed in their horrible stony voices [...] The goblins began to sing, or croak, keeping time with the flap of their feet on the stone [...] It sounded truly terrifying." (Tolkien 1947:57-58)

och farliga, och situationen skapar spänning i berättelsen.

Formellt sett har Zetterholm bevarat de flesta inrim, men istället för att använda orim skapar han ett rimband med "staden – raden" i tredje resp. fjärde raden i samtliga strofer. Detta kan ses som en kompensation – genom att skapa detta rimband i varje strof kompenserar han för förlusten av strofens sista inrim. I och med att denna versenhet är så markerad i sin formella struktur spelar det lexikala mindre roll; Zetterholms lexikala avvikelser – bl.a. "dvärgakryp" i strof 1, "spett" i strof 2 och många ord i strof 3 – gör att den formella strukturen bevaras på nästan alla punkter, och i min bedömning har han återskapat atmosfären. Den bäst bevarade raden är källtextens rad 3 i strof 3, "Work, work! Nor dare to shirk". Zetterholm har placerat detta innehåll i sin rad 4 med "Jobba och slit! Försök inte och smit!". Innehållet i ordet "shirk", vilket betyder att undvika arbete, plikter eller ansvar, särskilt om detta innebär ansträngning eller obehag (Cambridge Dictionary), återfinns i frasen "Försök inte och smit!", vilket fungerar som en pragmatisk motsvarighet.

Hallqvists lösning (1962:68) på denna versenhet ser ut som följer:

Tabell 7 – Versenhet 5 i Tolkien resp. Hallqvist

Strof	Tolkien (1937)	Hallqvist (1962)
1	Clap! Snap! the black crack! Grip, grab! Pinch, nab! And down down to Goblin-town You go, my lad!	Krack, smack! Berget sprack! Kläm och nyp små dvärgakryp! Gå i rad till Vättestad, små kryp, hå hå!
2	Clash, crash! Crush, smash! Hammer and tongs! Knocker and gongs! Pound, pound, far underground! Ho, ho, my lad!	Bong, bang! Brak och pang! Hammare, tång! Spett och stång! Vid bergets rot där ni gör bot, små kryp, hå hå!
3	Swish, smack! Whip crack! Batter and beat! Yammer and bleat! Work, work! Nor dare to shirk, While Goblins quaff, and Goblins laugh, Round and round far underground Below, my lad!	Klipp, klapp! Piskans rapp! Slå och smäll! Gråt och gnäll! Gno, gno förutan ro vid vätteskratt i bergets natt! Slit och spring i ring, i ring, små kryp, hå hå!

Även Hallqvist har bevarat den formella strukturen – inrimmen är på rätt positioner, och samtliga finala ord är orim (förutom i strof 3, där ett assonerande rimband bildas av "rapp – natt"). Det finns en del lexikala likheter med Zetterholms lösning – "Berget sprack" och "små dvärgakryp" i första strofen samt ordet "spett" i andra strofen – men Hallqvists ordval återspeglar källtexten i större utsträckning överlag. Ett exempel på detta är hur alla ord i andra raden i strof 2 är substantiv, medan alla ord i andra raden i strof 3 är verb, i både källtexten och översättningen. Hallqvists val av

"stång" i rad 2 syftar till att skapa inrim med "tång", och trots att "stång" inte finns i källtexten så är det ändå ett substantiv, som källtextens "gongs". Hallqvist prioriterar huvudsakligen den formella strukturen, men hon beaktar samtidigt den innehållsliga i ganska stor utsträckning. Vidare använder Hallqvist frasen "bergets natt" i sin fjärde rad i strof 3 för att inrimma med "vätteskrafft", och medan "vätteskrafft" är en lexikalt källtextnära återgivning av frasen "Goblins laugh" fungerar "bergets natt" snarare som en pragmatisk motsvarighet till "far underground" i efterföljande rad (samma sorts pragmatiska motsvarighet har hon även skapat med frasen "Vid bergets rot" i strof 2). Sammantaget har Hallqvist skapat en lösning som är både formellt och innehållsligt balanserad.

Swedenmarks (Andersson 2007:64) lösning lyder:

Tabell 8 – Versenhet 5 i Tolkien resp. Andersson

Strof	Tolkien (1937)	Andersson (2007)
1	Clap! Snap! the black crack! Grip, grab! Pinch, nab! And down down to Goblin-town You go, my lad!	Klatsch! Splafs! I rask hast! Ryck, rafs! Knyck, klafs! Och ner, ner till vårt kvarter: Kom med, min vän!
2	Clash, crash! Crush, smash! Hammer and tongs! Knocker and gongs! Pound, pound, far underground! Ho, ho, my lad!	Krock, smäll! Kross, skräll! Hammare, tång! Rammelbuljong! Mord och blod, långt under jord! He he, min vän!
3	Swish, smack! Whip crack! Batter and beat! Yammer and bleat! Work, work! Nor dare to shirk, While Goblins quaff, and Goblins laugh, Round and round far underground Below, my lad!	Snipp snapp! Piskrapp! Slammer och slag! Jämmer och klag! Hårt knog, ja svårt nog! Vättarnas slav, svettas han ska! En själlös träl, långt under jord! Långt ner, min vän!

Swedenmarks lösning är den mest innehållsligt unika jämfört med de andra översättningarna, och baserat på hans många utstickande ordval – ex. "rammelbuljong" i strof 2 och frasen "själlös träl" i strof 3 – har han prioriterat att återge framförallt versenhetens atmosfär. Den formella strukturen är intakt, och Swedenmarks bruk av assonans syns även i inrimmen: "blod – jord" i tredje raden i strof 2 och "vättarnas – svettas" samt "slav – ska" i fjärde raden i strof 3. I strof 3 har han skapat ett inrim av orden "själ(lös) – träl"; att inrimma på förledet i ett sammansatt ord är en unik strategi som inte har observerats på något annat ställe i materialet.

Ett exempel på hur Swedenmark förmedlar atmosfären finns i andra raden i strof 2. Ordet "rammelbuljong" har ingen lexikal motsvarighet i källtexten, men förutom att ordet rimmar med "tång" så är det fullt rimligt att källtextens "knocker and gongs", alltså klubbor och gonggongar, ger

upphov till en "buljong" av "rammel", alltså oväsen¹³. En ytterligare vinst med detta ord är att det också är ett skämtsamt uttryck för att bruka våld på någon¹⁴, vilket ligger helt i linje med den bild av vättarna som Tolkien målar upp.

Swedenmark har varit mer källtextnära på andra ställen. Helt parallellt med källtexten har han använt frasen "min vän" för "my lad" i samtliga strofer; frasen "my lad" är med all sannolikhet menad som en illvillig och ironisk referens till vättarnas nya fångar¹⁵, och Swedenmark har använt "min vän" till samma effekt. Den tredje raden i strof 2, "Pound, pound far underground", har Swedenmark översatt som "mord och blod, långt under jord". "Långt under jord" motsvarar "far underground" på alla plan, men "mord och blod" har inga som helst lexikala förlagor i källtexten. Det är inte helt klart vad denna fras syftar på, men vättarna ägnar sig troligtvis ganska mycket åt att våldsamt slå på saker och ting¹⁶, och konnotationerna av våld är det som Swedenmark har tagit fasta på här. Om man hamnar hos vättarna kan det mycket väl resultera i "mord och blod", så Swedenmarks tolkning är inte omotiverad.

Swedenmark har frigjort sig från källtexten förhållandevis mycket rent lexikalt, men han har bevarat den formella strukturen samt förmedlat källtextens atmosfär genom att använda ord som passar in i kontexten och som har de rätta konnotationerna och ljudmässiga egenskaperna.

4.2.4 Resultat

Tolkien har utformat båda dessa versenheter med tydliga formella och innehållsliga avsikter. De olika översättarna har haft olika infallsvinklar, och skillnaderna översättarna emellan som har visat sig i den kvantitativa analysen visar sig även här.

Var och en presenterar versenheterna olika utmaningar, men den centrala funktionen i dem båda är att förmedla en atmosfär eller ett tema och att förse berättelsen med bakgrund och färg.

Översättarna har prioriterat olika egenskaper, men sammantaget lyckas de på sina egna sätt återskapa känslan av en stämningsfull och expressiv sång respektive en grov och aggressiv ramsa.

Svårigheten ligger i att återge både den innehållsliga och den formella strukturen – dvs. både det lexikala innehållet samt följden och formen i vilken det presenteras – och översättarna tycks ha gjort sina egna avvägningar om vad som är viktigast att bevara.

13 "RAMMEL (i sht i vissa trakter, vard.) skrammel, slammer, buller, brak, oväsen". SAOB, tryckår 1956 (svenska.se).

14 "RAMMEL-BULJONG. [med avs. på bildningen jfr t. *prügelsuppe* o. **påk-olja**] (skämts.) aga, stryk, smörj." (ibid.).

15 "Lad" är ett slanguttryck för 'pojke' eller 'ung man' (Cambridge Dictionary).

16 Definition av "pound" från Cambridge Dictionary: "to hit or beat repeatedly with a lot of force, or to crush something by hitting it repeatedly".

Den tydligaste tendensen är Swedenmarks prioriterande av den formella strukturen och genomgående bruk av assonans – detta har redan observerats i den kvantitativa analysen, men den kvalitativa analysen stadfäster assonans som Swedenmarks främsta strategi. Han har varit mycket noga med att behålla rimflätningar och inrim, och genom att använda assonans istället för helrim kan han välja ett mycket större antal ord för att uppnå just det. Med assonans får han även större möjligheter att behålla den innehållsliga strukturen – han är mindre beroende av helrim och kan fokusera på endast vokaler – och denna kompensatoriska strategi är nyckeln till att han har hittat den mest balanserade medelvägen mellan estetisk och formell likhet.

Zetterholms på flera nivåer avvikande lösningar tyder på att han har haft sin egen tolkning av versenheterna som utgångspunkt; han tycks mindre intresserad av att *återskapa*, och verkar snarare vilja *återberätta* med sina egna ord, dock naturligtvis med källtextens innehåll och form som mall. Denna tendens ligger i linje med föreställningen om den äldre översättartraditionen som mer tolkande och mindre bunden. Hans lösningar är däremot inte så egenartade att de bör klassas som förvanskningar, och hans oregelbundenhet och fria inställning till källtexten är det som utmärker honom.

I fråga om lexikal och formell likhet är Hallqvists lösningar ett steg uppåt från Zetterholm. Hon har ingen tydlig strategi eller prioritet som Swedenmark, och det är svårt att skönja mönster i hennes lösningar. Hon är konservativ i sina ordval – hon har varken tillfört eller förlorat särskilt mycket lexikalt innehåll i någon av versenheterna – och på grund av att den formella strukturen i flera fall avviker tycks hon huvudsakligen ha velat balansera det estetiska med det lexikala. På det rent ordmässiga planet är Hallqvist den som har varit källtexten mest trogen.

Undersökningen har visat flera sätt på vilka en översättare kan tillgodose de innehållsliga och formella krav som lyrik kan ställa. Att använda alternativa rimformer och skapa olika strukturella komensationer, såsom extra rimband eller alternativa rimflätningar, står ut som översättarnas vanligaste tillvägagångssätt.

5. Slutord

Den här uppsatsens syfte har varit att kartlägga och undersöka översättningen av verser i J.R.R. Tolkiens *The Hobbit*. Jag har gjort ett omfattande inläsningsarbete för att kunna utforma analyserna och beskriva innehållet i dem med relevant terminologi, vilket har lärt mig mycket om metrik och lyrikanalys. För att skapa en bakgrund till undersökningen har jag även berättat om författarens och

de tre översättarnas bakgrunder och karriärer. Genom att analysera översättarnas lösningar på både ett kvantitativt och ett kvalitativt plan har jag upptäckt olika strategier för att återskapa lyrik både i fråga om form och innehåll. Valet av infallsvinkel och strategier har mycket att göra med översättarens egen inställning till och tolkning av källtexten, och utifrån detta avgör översättaren vad som är viktigast att bevara och återge – det kan röra sig om strukturen, estetiken eller en blandning av utmärkande drag. Avslutningsvis finns det inte en enda strategi som är överlägsen alla andra, och det är översättarens fantasi och uppfinningsrikedom som sätter gränserna.

6. Litteratur

Primärlitteratur

- Andersson, E. (2007). *Hobbiten*. Stockholm: Norstedts.
- Hallqvist, B. G. (1962). *Bilbo – En hobbits äventyr*. 14. uppl., Stockholm: Rabén Prisma.
- Tolkien, J.R.R. (1937). *The Hobbit*. 5. uppl. (från 2007), London: HarperCollinsPublishers.
- Zetterholm, T. (1947). *Hompen*. Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri Aktiebolag.

Sekundärlitteratur

- Akademiens ordböcker. (u. å.). <https://svenska.se/> [hämtad 2020-05-15]
- Arbetet. (2007). *John Swedenmark – Arbetet*. <http://arbetet.se/2007/09/12/john-swedenmark/> [hämtad 2020-02-17]
- Cambridge Dictionary. (u. å.). <https://dictionary.cambridge.org/> [hämtad 2020-05-11]
- Carpenter, H. (1977). *J.R.R. Tolkien – En biografi*. Stockholm: Norstedts (Översättning: Disa Törngren).
- Carpenter, H. & Tolkien, C. (red.) (1981). *Brev från J.R.R. Tolkien*. Stockholm: Ersatz (Översättning: Anders Stenström).
- Elleström, L. (1999). *Lyrikanalys – En introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Lilja, E. (2006). *Svensk metrik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Malmkjær K. & Windle, K. (red.). (2011). *The Oxford Handbook of Translation Studies*. Oxford University Press.
- Stenström, A. (2004). Tolkien in Swedish Translation: from *Hompen* to *Ringarnas herre*. I Honegger, T. (red.) *Translating Tolkien: Text and Film*. Zürich och Bern: Walking Tree Publishers, ss. 115-124. http://tolkiensarda.se/new/nummer/magsidor/art26_1.php [hämtad 2020-02-22]
- Svenskt Översättarlexikon. (u. å.) *Britt G. Hallqvist, 1914–1997*. http://litteraturbanken.se/%C3%B6vers%C3%A4ttarlexikon/artiklar/Britt_G_Hallqvist [hämtad 2020-02-17]
- Översättarcentrum. (u. å.) *John Swedenmark*. <http://www.oversattarcentrum.se/sv.html/member/john-swedenmark/335> [hämtad 2020-04-24]

7. Bilagor

7.1 Bilaga 1 – Sammanställning av det utvalda materialet

T = Tolkien (1937) , Z = Zetterholm (1947), H = Hallqvist (1962), S = Swedenmark (2007)

1 -----

T (s. 13)

Chip the glasses and crack the plates!
Blunt the knives and bend the forks!
That's what Bilbo Baggins hates-
Smash the bottles and burn the corks!

Z (s. 17)

Krossa glasen och bolla med faten
Då blir stackars Bimbo nöjd.
Ut genom fönstret med resten av maten.
Hejsan dvärgar, vilken fröjd!

H (s. 18)

Släng vart fat så det blir spräckt,
trubba kniv och buckla sked!
Då blir Bagger högst förskräckt,
Panga glas och flaskor med!

S (s. 18)

Kantstött glas och tallrikskras!
Slöa knivar och vriden sked!
Då får Bilbo Secker knas –
Panga alla buteljer med!

2 -----

T (s. 14)

The dwarves of yore made mighty spells
While hammers fell like ringing bells
In places deep, where dark things sleep,
In hollow halls beneath the fells.

Z (s. 20)

Dvärgar från fordom i fjärran länder
smidde skatten med kunniga händer.
Dvärgar från fordom med trolldomsord
dolde skatten djupt under jord.

H (s. 19)

Sin trolldom varje dvärg bedrev
vid hammarklang i bergets klev,
där mörka ting ha gått till ro
att djupt i fjällets hjärta bo.

S (s. 20)

I mörkrets hägn stod dvärg vid dvärg,
när släggor slog djupt under berg,
och städen rang, likt klockors klang:
ett hemligt, sant förtrollat värv!

3 -----

T (s. 14)

The pines were roaring on the height,
The winds were moaning in the night.
The fire was red, it flaming spread;
The trees like torches blazed with light.

Z (s. 20)

Men varför klagar vinden i natten?
Och dvärgen darrar, som vaktar skatten.
Nycklarna klirrar i uppskrämd hand
och skogen står som en fackla i brand.

H (s. 20)

Från furan högt på fjällets krön
i stormig natt det ljud ett stön.
Röd brann en eld, och trädet stod
likt facklan, flammande i blod.

S (s. 20)

På åsens kam furornas vrål
förenades med vindens gråt,
när elden röd for kring med död
och skogen blev ett väldigt bål.

4 -----

T (s. 46)

O! What are you doing,
And where are you going?
Your ponies need shoeing!
The river is flowing!
O! tra-la-la-lally
here down in the valley!

Z (s. 54)

Säg, stannar ni i trakten?
Eller fortsätter ni jakten?
Ska hästen hålla takten?
Och draken mista makten?
Hej tralla-la-la!
I dalen är det bra!
Ha! Ha!

H (s. 55)

Ack, var vill ni pröva
er lycka och ströva?
Sko hästarna alla,
hör flodbruset svalla,
hej tra la la lalla
i dalen, tra la!

S (s. 53)

Vem är det som kommer
och snabbt framåt susar
på barfota ponnyer,
och älven den brusar!
Å tradderilale!
Vad dalen är fager!

5 -----

T (s. 58)

Clash, crash! Crush, smash!

Hammer and tongs! Knocker and gongs!

Pound, pound, far underground!

Ho, ho! My lad!

Z (s. 66-67)

Knick, knack! Snabb attack!

Hackor och spett i näven sätt!

Nu ska ni jobba i svartalfsstaden

Hela raden.

H (s. 68)

Bong, bang! Brak och pang!

Hammare, tång! Spett och stång!

Vid bergets rot där ni gör bot,

små kryp, hå hå!

S (s. 64)

Krock, smäll! Kross, skräll!

Hammare, tång! Rammelbuljong!

Mord och blod, långt under jord!

He he, min vän!

6 -----

T (s. 119)

The wind was on the withered heath,
but in the forest stirred no leaf:
there shadows lay by night and day,
and dark things silent crept beneath.

Z

Ej återgiven

H (s. 132)

På härjad hed en stormvind går,
men still vart löv i skogen står
där skuggan bor och skräcken gror
bland dunkla ting i alla vrår.

S (s. 121)

Det blåste över öde hed
men allt höll still bland skogens träd;
båd' dag och natt stod skuggor vakt,
och oknytt kravlade längst ned.

7 -----

T (s. 119)

It left the world and took its flight
over the wide seas of the night.
The moon set sail upon the gale,
and stars were fanned to leaping light.

Z

Ej återgiven

H (s. 135)

Den glider över världens rand
mot nattens hav förutan strand.
I stormen seglar månen ut,
och stjärnor blossa upp i brand.

S (s. 122)

Allt högre vinden sig begav,
och ut på nattens vida hav:
tog månens skepp i ett fast grepp:
stjärnorna sprakade till svar.

8 -----

T (s. 168)

Roll-roll-roll-roll,
roll-roll-rolling down the hole!
Heave ho! Splash plump!
Down they go, down they bump!

Z (s. 169)

Dunk – dunk – dunk!
Tunnorna dansar ner!
Tag en stadig klunk,
Så orkar ni mycket mer!

H (s. 185)

Rulla på, rulla på,
ner i gluggen rullan går!
Rulla ner i floden bums!
Ner i floden, plask och plums!

S (s. 170)

Rulla – rull – rull,
Knuff kull! Kittelen full!
Med huj och hå! Stänk plask!
Låt 'en gå! Pla-dask!

9 -----

T (s. 182)

The streams shall run in gladness,
The lakes shall shine and burn,
All sorrow fail and sadness
At the Mountain-king's return!

Z (s. 180)

Av glädje floderna rinner,
och bäckarna dansar med dem.
All sorg och klagan försvinner,
när bergens kung kommer hem.

H (s. 200)

I fröjd skall floden strömma
och stråla varje sjö.
När bergets konung kommer,
skall sorg och klagan dö.

S (s. 184)

Bäckarna glatt ska porla,
må ängar stå i blomst;
sorg, ledsnad kan ej tåla
bergkungens återkomst!

10 -----

T (s. 240)

The mountain throne once more is freed!
O! wandering folk, the summons heed!
Come haste! Come haste! Across the waste!
The king of friend and kin has need.

Z

Ej återgiven

H (s. 267)

Se, åter fri står bergets tron!
Hör, vandrarfolk, vår lystringston,
och ila snabbt, ty konungen
behöver frände liksom vän.

S (s. 241)

Nu Bergets tron befriad står,
och ropet alla dvärgar når:
Kom snabbt! Kom snabbt! Bjud all er kraft
när vän och frände trängs så svårt!

11 -----

T (s. 270)

O! Where are you going,
So late in returning?
The river is flowing,
The stars are all burning!
O! Whither so laden,
So sad and so dreary?
Here elf and elf-maiden
Now welcome the weary
With Tra-la-la-lally
Come back to the Valley
Tra-la-la-lally
Fa-la-la-lally
Fa-la!

Z

Ej återgiven

H (s. 301)

Vart styr du din kosa
i aftonens timma?
Se, floderna glida
och stjärnorna glimma.
Vart släpar du bördan?
Kom, sorgsne, och gästa
oss alver i skogen!
Vi sjunga och festa.
Kom! Lyss till signalen!
Kom åter till dalen!
Tra la la lala,
tra la la lala, tra la!

S (s. 270)

Så varför då rusa
och hem genast fara?
Hör vitälven brusa,
se stjärnorna klara!
Ni får ej försvinna
så slitna och nötta;
låt alv och alvinna
ta hand om de trötta
med tradderilale,
välkomna till dalen,
å tradderilale
och fadderidale!
Fa-la!

12 -----

T (s. 273)

Roads go ever on and on
Under cloud and under star,
Yet feet that wandering have gone
Turn at last to home afar.
Eyes that fire and sword has seen
And horror in the halls of stone
Look at last on meadows green
And trees and hills they long have known.

Z (s. 265)

Villande vägar tar aldrig slut.
Under stjärnorna leder de ut.
Men vandraren tröttnar på fjärran stråt.
Och styr till slut sin färd hemåt.
Ögon som skådat eld och svärd,
och fador i drakens ödsliga värld,
får vila till slut på grönskande lid,
bland kullar och träd i hemmets frid.

H (s. 305)

Vägar gå och gå och gå
under sky och stjärnors brand,
men fötter som ha vandrat långt
de dras till sist mot hemmets land.
Ögon som sett eld och svärd
och skräck i bergets skumma sal
få äntligt skåda gröna fält
och träd i hemmets kära dal.

S (s. 273)

Vägarna är utan slut
under stjärnor, under moln,
men den som en gång gav sig ut
vänder åter fjärranfrån.
Blicken som mött eld och svärd
och fasan i en sal av sten,
återser nu gröna träd
och ängarna från längesen.

